

Marzanna Farnicka*

ZMIANY OCZEKIWAŃ PRZYSZŁOŚCIOWYCH JAKO PRZEJAW INTEGRACJI SPOŁECZNEJ BENEFICJENTÓW PLACÓWEK POMOCY SPOŁECZNEJ

Jedną z głównych idei polityki społecznej zakłada współzależność wszystkich grup społecznych w danym społeczeństwie¹. W wielu krajach idee oraz narzędzia opieki społecznej koncentrują się na wspieraniu procesu aktywizacji i integracji ludności. Podstawowym celem podejmowanych działań jest aktywne uczestniczenie w kulturze danego społeczeństwa. Dotyczy to zatem uczestniczenia w formach rozwoju indywidualnego proponowanych przez państwo, takich jak na przykład edukacja, praca, udział w wydarzeniach społecznych oraz tworzenie własnych propozycji. To zakorzenianie i uczestniczenie w kulturze opisuje model zaproponowany na gruncie psychologii międzykulturowej przez Milтона Benetta², który wskazuje, że pełna akulturacja w danym społeczeństwie jest możliwa³, wymaga to jednak świadomego kształtowania postaw, jak i uczenia określonych umiejętności. Benett opisuje i analizuje możliwe reakcje na różnice kulturowe w społeczeństwie w sześciu etapach⁴. Pierwsze trzy etapy są etnocentryczne; oznacza to, że jednostka widzi swoją kulturę jako centralny i jedyny punkt odniesienia. Kolejne etapy wskazują na rozwój etnorelatywizmu, co umożliwia doświadczanie własnej kultury w kontekście innych. Poszczególne etapy związane są z: (poziom/etap 1) zauważaniem różnic między my i oni; (poziom/etap 2) odnalezieniem własnej tożsamości jako grupy (zarówno w opozycji, jak i we współpracy z grupą uznaną za większość); (poziom/etap 3) akceptacją danego stanu; (poziom/etap 4) asymilacją do zastanego ładu społecznego; (poziom/etap 5) twórczym przystosowaniem do istniejącej sytuacji (adaptacja) oraz (poziom/etap 6) pełną integracją, która przejawia się tworzeniem klimatu i warunków do rozwoju umiejętności służących nie tylko przeżyciu w danej grupie, ale i wymiany kulturowej między „moją grupą” a innymi.

* **Marzanna Farnicka**, dr – Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii, Instytut Psychologii; e-mail: m.farnicka@wpss.uz.zgora.pl.

¹ M. Weber, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, Warszawa 2002, s. 17.

² M. Benett, *A developmental special issue on intercultural training*, „International Journal of Intercultural Relations. Approach to training intercultural sensitivity” 1986, Vol. 10, No. 2, s. 179-186.

³ V. Kosikova, H. Liberska, *The problem of Minorities as a subject of Intercultural Psychology*, [w:] *Child of Many Worlds*, red. H. Liberska, M. Farnicka, Frankfurt 2014, s. 27-46.

⁴ M. Benett, *op. cit.*, s. 27.

Poprzez określenie bazowego doświadczenia różnicy kulturowej można nie tylko przewidywać zachowania jednostek, ale także dostosować lub stworzyć narzędzia edukacyjne, które ułatwiają przechodzenie (rozwój) poziomu umiejętności jednostki wzdłuż kontinuum od poziomu pierwszego (odrzućcia różnicy) do szóstego – integracji. Zdaniem autora wspomaganie procesu akulturacji zachodzi poprzez praktykowanie określonych umiejętności społecznych, uznanych jako kluczowe dla uczestniczenia w kulturze i społeczeństwie⁵.

Analiza procesu adaptacji kulturowej przeprowadzona w pracach Camili Pagani i Franka Robustello⁶ wskazuje na adaptację jako kompleks. Składa się on z dwóch obszarów. Pierwszy dotyczy poziomu percepcji różnic w odniesieniu do swojej i obcej grupy, drugi zaś poziomu akceptowania różnicy między nimi. Badacze ci rozróżniają dwa poziomy funkcjonowania: niski i wysoki. W przypadku niskiego poziomu tego kompleksowego (albo raczej: dwuwymiarowego) myślenia osoby posługują się stereotypami, kierują emocjami i prostymi przykładami w sytuacji oceny innej osoby rozpoznanej jako „obca” lub „swoja”. W przypadku wysokiego poziomu funkcjonowania na tych wymiarach osoba o swojej i o grupie innej myśli wielowątkowo, wieloaspektowo. W tym wypadku poziom akceptacji różnic jest wysoki i nie wywołuje reakcji lękowych. Należy podkreślić, że wiedza społeczna jednostek ukryta w ocenach wydarzeń i postrzeganiu własnej osoby może być modelem wiedzy o sobie i o świecie⁷, jak też wskaźnikiem różnic między osobami przynależącymi do większości lub mniejszości⁸.

Na przykładzie przeprowadzonego projektu aktywnej integracji, finansowanego przez Europejski Fundusz Społeczny (Działanie 7.1.2.)⁹ i jego rezultatów podjęto próbę zwrócenia uwagi na konfigurację uwarunkowań intrapsychicznych osób uznawanych za zmarginalizowane w naszym społeczeństwie oraz zmian wywołanych doświadczeniem uczestniczenia w przeprowadzonym działaniu. Zaobserwowane i przeanalizowane zmiany wskazują kierunki dalszych oddziaływań w zakresie pomocy osobom z tak zwanych grup marginalizowanych oraz ilustrują proces integracji i reintegracji w środowisku jako wynik zaangażowania wielu jego płaszczyzn¹⁰.

⁵ M. Bennett, *op. cit.*, s. 65; por. V. Kosikova, H. Liberska, *op. cit.*, s. 27-46.

⁶ C. Pagani, F. Robustelli, *Young people, multiculturalism, and educational interventions for the development of empathy*, „International Social Science Journal” 2010, vol. 200/201, s. 247-261.

⁷ J. Trempała, *Modele rozwoju człowieka. Czas i zmiana*, Bydgoszcz 2000, s. 34.

⁸ K. Lindquist, L.F. Barret, *Constructing emotion: The experience of fear as a conceptual act*, „Psychological Science” 2008, 19, s. 898-903.

⁹ „Działania na rzecz integracji społecznej mieszkańców” realizowanego przez Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w latach 2011-2013.

¹⁰ U. Bronfenbrenner, *Ekologia rozwoju człowieka – historia i perspektywy*, „Psychologia Wychowawcza” 1976, 5, s. 537-549.

Teoretyczny model badań

Wielu badaczy wskazuje na związek ukierunkowania na przyszłość z realizowaniem zadań życiowych, podejmowaniem decyzji i kształtowaniem własnej tożsamości¹¹. Proces ten zachodzi na poziomie psychologicznym, ponieważ człowiek nie tylko reaguje na rzeczywistość, ale aktywnie ją tworzy. Dzięki gromadzeniu własnego wcześniejszego doświadczenia jednostka przewiduje skutki zachowań oraz reakcje innych ludzi. Te procesy mają wpływ na przeżywany stan emocjonalny oraz późniejsze wybory, decyzje i postępowanie¹². W literaturze przedmiotu podkreśla się nawet, iż od charakterystyki kontekstu życia (wcześniejsze doświadczenia, ale i środowisko) zależy przebieg procesu nabywania doświadczeń¹³. Badania Marii Czerwińskiej-Jasiewicz¹⁴ wykazały zależności pomiędzy warunkami dorastania a odmiennymi wyobrażeniami własnej przyszłości. Hanna Liberska uwarunkowania rodzinne traktuje jako jedną z przyczyn zróżnicowania oczekiwań młodzieży wobec przyszłości¹⁵. Jej badania wskazały między innymi na podobieństwo wybranych aspektów orientacji przyszłościowych młodzieży i jej rodziców, które zależą od czynników związanych ze środowiskiem rodzinnym, w tym od wykształcenia rodziców¹⁶.

Punktem wyjścia do utworzenia modelu badawczego, w którym analizowano wymiary zaproponowane przez M. Benetta, C. Pagani oraz F. Robustellego, był temporalny model zmian rozwojowych¹⁷, w którym termin *perspektywa temporalna* związany jest z psychologicznym wymiarem postrzegania czasu – od przeszłości, przez teraźniejszość, ku przyszłości. W rozpatrywaniu oczekiwań temporalnych podstawowymi kategoriami są kontekst i doświadczenie indywidualne. Socjokulturowy kontekst rozwoju¹⁸ ma wpływ bezpośrednio na doświadczenie indywidualne oraz na grupę procesów ukierunkowania na przyszłość. Należy jednak zauważyć, że sam kontekst życiowy podlega

¹¹ E. Erikson, *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004, s. 27-38.

¹² J. Nurmi, A. Liiceanu, H. Liberska, *Future-oriented interests*, [w:] *The Adolescent Experience. European and American Adolescents in the 1990s*, red. F.A. Alsaker, A. Flammer, Mahwah, London, NJ 1999, s. 85-98.

¹³ Wskazuje się, że czasem sama świadomość określonego kontekstu może warunkować dalszy proces nabywania doświadczeń.

¹⁴ M. Czerwińska-Jasiewicz, *Decyzje młodzieży dotyczące własnej przyszłości*, Warszawa 1997, s. 120-129.

¹⁵ H. Liberska, *Tożsamość a orientacja przyszłościowa w adolescencji*, „Psychologia Rozwojowa” 2006, t. 11, nr 4, s. 65-81.

¹⁶ Zbieżność ta dotyczyła zakresu treści orientacji przyszłościowych. W zakresie oczekiwanego czasu ich wystąpienia rodzice i ich dzieci tworzyły odmienne hierarchie oczekiwań.

¹⁷ J. Trempała, *Czas i zmiana*, Bydgoszcz 2002, s. 115.

¹⁸ Na socjokulturowy kontekst składają się zdarzenia o wymiarze społecznym i historycznym (makropoziom, np. reformy), zdarzenia towarzyszące zmianom dnia codziennego w określonym środowisku życia (egzopoziom, np. wydarzenia kulturalne, sportowe), wydarzenia dotyczące różnych sfer życia i podejmowanych ról (mezopoziom, np. założenie rodziny, zmiana pracy) i codzienne wydarzenia, takie jak na przykład zakupy, spotkanie rodzinne (mikropoziom).

zmianom poprzez wpływ konsekwencji realizowanych (lub niezrealizowanych) działań, uczuć tworzących doświadczenia własne. Doświadczenie indywidualne jest organizowane w ramach dwóch systemów: schematów wiedzy społecznej i wiedzy o sobie¹⁹. W obrębie wiedzy społecznej zaakcentowano dwa wymiary: poczucie normatywności (w którym ukryte są wartości, kolejność i ważność realizowanych zadań) i dystans międzypokoleniowy, natomiast w obrębie wiedzy o sobie wskazuje się na wymiary takie jak samoocena i poczucie kontroli nad własną przyszłością.

Zgodnie z przyjętym modelem, na podstawie wiedzy społecznej oraz wiedzy o sobie, tworzą się struktury doświadczenia oczekiwanego w danym przyszłym okresie życia (np.: założenie rodziny, podjęcie pracy, ukończenie lub rozpoczęcie szkoły). Oczekiwane wydarzenia zawierają w sobie ładunek emocjonalny. Oznacza to, że znajduje się tu walencja oczekiwanych zdarzeń, czyli nie tylko ocena wydarzenia, ale być może i ocena wpływu tego wydarzenia na życie.

Problematyka badań

Materiał badawczy zebrano dzięki projektowi aktywnej integracji realizowanemu przez jedno z Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie²⁰. Głównym celem projektu było podniesienie statusu społecznego mieszkańców regionu poprzez wyposażenie ich w oczekiwane²¹ umiejętności zawodowe i społeczne, umożliwiające im podjęcie pracy. Realizacja projektu miała spowodować: zmiany postaw utrudniających uczestnictwo w życiu społecznym, zwiększenie motywacji do samodzielnych działań mających na celu poprawienie własnej sytuacji życiowej i zawodowej oraz podnieść umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych beneficjentów PCPR. Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej²² podjęte i opisane działania służyły wtórnej integracji ze środowiskiem tak zwanego „większościowego” – innego niż ich obecne. Należy tu przypomnieć, że osoby uznawane za zmarginalizowane żyją w określonym środowisku, z którym się często identyfikują. Przyjęty cel projektu realizowano poprzez zadania, którymi były cztery instrumenty aktywnej integracji: aktywizacja edukacyjna (informacje przekazywane w czasie warsztatów i spotkań indywidualnych np. porady prawne), aktywizacja społeczna (organizowanie imprez kulturalnych i spotkań), aktywizacja zawodowa (kursy i szkolenia zawodowe), aktywizacja zdrowotna (porady i zabiegi lekarskie oraz lecznicze). Uczestnicy obowiązkowo mieli skorzystać z minimum trzech instrumentów aktywizujących, które sami wybierali. Wskaźnikami tak

¹⁹ J. Trempała, *Czas i zmiana...*, s. 187.

²⁰ Projekt prowadzony był w latach 2010-2013 i finansowany był przez Europejski Fundusz Społeczny (Działanie 7.1.2).

²¹ Oczekiwane – według zestawień uzyskanych we współpracy z Urzędem Pracy.

²² Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. (z późn. zm., tekst ujednolicony z 21 kwietnia 2011 r.).

zwanymi „twardymi” realizacji projektu były: obecność i punktualność w wybranych przez siebie formach oddziaływań w ramach poszczególnych instrumentów aktywizacji (zawodowej, społecznej, edukacyjnej i zdrowotnej). Wskaźnikami tak zwanymi „miękkimi” były dane o zmianach zebrane w ankietach, które przeprowadzono przed, bezpośrednio po i w okresie trzech miesięcy po ukończonym projekcie.

Cele badawcze

Celami prezentowanych badań były: weryfikacja założeń teoretycznych wynikających z przyjętej perspektywy istnienia różnic w kompetencjach oraz posiadanych umiejętnościach między beneficjentami projektu a osobami z tak zwanej większości społecznej oraz ewaluacja skuteczności podjętych w projekcie działań aktywizujących integrację społeczną. Pytania badawcze dotyczyły istnienia różnic intrapersonalnych uwarunkowanych środowiskowo między osobami pochodzącymi z grupy „zmarginalizowanej” a osobami z tak zwanej większości społecznej oraz znaczenia przeprowadzonych działań dla uczestników projektu. Pytania te przyjęły postać dwóch hipotez i dotyczyły założeń związanych z przedstawionym modelem M. Benetta o potencjalnym istnieniu różnic indywidualnych między osobami – beneficjentami opieki społecznej a osobami z tak zwanej większości społecznej (nieobjętymi pomocą społeczną) oraz opierały się na wynikach prac C. Pagani i F. Robustellego dotyczących sposobu postrzegania i poziomu akceptowania różnicy między swoją a obcą grupą. W postaci kierunkowej hipoteza I przyjęła postać: „Osoby zakwalifikowane do programu charakteryzują się niższą samooceną, niższym poczuciem wpływu na swoje życie, mniej pozytywną ewaluacją wydarzeń i mniej pozytywnymi oczekiwaniami wobec przyszłości niż osoby z tak zwanej większości społecznej”.

Drugie pytanie postawione w postępowaniu badawczym dotyczyło zmian, które zaistniały w wyniku przeprowadzonego programu. Postawiono zatem hipotezę II w postaci: „W wyniku przeprowadzonych działań – zwanych projektem – wśród osób nim objętych nastąpią zmiany w postaci wzrostu samooceny, wzrostu poczucia wpływu na własne życie, wzrostu pozytywnej ewaluacji wydarzeń oraz bardziej pozytywnych oczekiwań wobec przyszłości”.

Metody badawcze

Kwestionariusz Doświadczeń Życiowych (H. Boszkiewicz)²³ bada oceny wpływu zdarzeń na życie jednostki. Kwestionariusz zastosowany w badaniu składa się z 20 pytań

²³ H. Boszkiewicz, *Rzetelność i trafność w nieklasycznych modelach testów*, niepublikowana praca magisterska, Bydgoszcz 1997.

dotyczących wydarzeń z wczesnej dorosłości na przykład takich jak: wybór partnera życiowego, ukończenie szkoły, podjęcie pierwszej pracy, utrata pracy, narodziny dziecka, przeprowadzka do własnego mieszkania. Respondenci określali znaczenie danego zdarzenia (np. pierwsza praca, ukończenie szkoły) na 7-punktowej skali. Na skali tej „6” oznacza ocenę wpływu wydarzenia na życie jako bardzo pozytywną, „5” – umiarkowanie pozytywną aż do „0”, które oznacza ocenę wpływu danego wydarzenia jako zdecydowanie negatywnego (wskaźnik Alpha Cronbacha narzędzia wynosił 0,76).

Kwestionariusz poczucia wpływu na wydarzenia (por. J. Trempała)²⁴ umożliwia zbadanie poczucia kontroli, którą mają respondenci nad wybranymi obszarami życia (zawodowego, rodzinnego, towarzyskiego, warunków ekonomicznych, własnego zdrowia, własnego wyglądu i czasu wolnego). Badani określali, jak często mają poczucie wpływu na różne obszary życia na skali od 1 do 5, na której 1 oznaczało – nie mam wpływu (prawie wcale), 2 – rzadko, 3 – czasem, 4 – często, 5 – mam wpływ (prawie zawsze).

Narzędzie do badania oczekiwanych zmian (por. M. Farnicka)²⁵ umożliwia zbadanie oczekiwanego kierunku zmian w swoim życiu w czasie: po roku, po dwóch latach i po pięciu latach. Badani szacowali możliwość zmian w poszczególnych sferach: zdrowia, życia zawodowego, życia rodzinnego, warunkach ekonomicznych oraz życia towarzyskiego. W skali od 0 do 5 określali oni kierunek i siłę zmian; 0 oznaczało, że życie badanego (w danej dziedzinie) zmieni się na gorsze, 1 – nie będzie lepiej, czyli nie zmieni się wcale, 2 – będzie nieco lepiej, 3 – będzie lepiej, 4 – będzie znacznie lepiej, 5 – zdecydowanie zmieni się na lepsze.

Skala Samooceny wzorowana była na skali Morrisa Rosenberga²⁶. Do skali dodano cztery dodatkowe wymiary samoopisu proponowane przez Sarę Dettinger i Gordona Harta²⁷. Osoba badana opisywała stopień posiadanych cech i umiejętności takich jak: własna atrakcyjność, towarzyskość, pracowitość, inteligencja, odpowiedzialność, samodzielność, pewność siebie oraz opiekuńczość, a także umiejętność porozumiewania się, czy pisania pism urzędowych i CV na wymiarach od „nie posiadam wcale” do „posiadam w stopniu bardzo wysokim”. Ocnom tym zostały przyporządkowane wartości liczbowe skali: 1 oznaczało „wcale nie posiadam danej cechy lub umiejętności”, a 5 – „posiadam w stopniu bardzo wysokim”.

²⁴ J. Trempała, *Czas i zmiana...*, s. 100-121.

²⁵ M. Farnicka, *Przemiany realizacji zadań rozwojowych ewolucja czy rewolucja?*, Zielona Góra 2011, s. 67.

²⁶ M. Rosenberg, *SES*, 1966, http://www.practest.com.pl/files/SES_arkusz.pdf [dostęp: 20.10.2013].

²⁷ S. Dettinger, G. Hart, *The relationship between self-esteem and indirect aggression in the workplace*, „Journal of Psychiatry and Psychology” 2007, 1, s. 1-8.

Grupa badana

Badanie zostało przeprowadzone w dwóch podgrupach osób w wieku pomiędzy 18 a 35 rokiem życia. Pierwsza podgrupa (właściwa) rekrutowana była z wszystkich beneficjentów projektu prowadzonego przez wybrany PCPR poprzez dobór celowy oparty na kryterium wieku (N = 321). Były to osoby niepracujące i korzystające z opieki społecznej w okresie wczesnej dorosłości. Nabór do projektu odbywał się w sposób ciągły. Ogłoszony był w radiu i lokalnej prasie. Pracownik biura, przyjmując zgłoszenie osoby zainteresowanej, przeprowadzał rozmowę i zapisywał dane kontaktowe, sprawdzał dokumenty świadczące o uprawnieniach do skorzystania z projektu. Po pomyślnej kwalifikacji pracownik socjalny zatrudniony w projekcie zapraszał na rozmowę. W tym momencie rozpoczynała się współpraca uczestnika z pracownikiem, który bezpośrednio prowadził jego indywidualną ścieżkę reintegracji.

Drugą podgrupę (porównawczą) stanowiły osoby, w tym samym okresie rozwojowym, które pochodziły z tego samego regionu – powiatu. Dobór oparto na kryteriach: wieku (18-35), braku pracy oraz warunku niekorzystania z pomocy instytucji pomocowych (N = 200). Grupę porównawczą (kontrolną) starano się dobrać w podobnej strukturze płci²⁸.

Łącznie w badaniach uczestniczyło 521 osób, z tego 62% to beneficjenci projektu (321), a 38% to osoby stanowiące grupę porównawczą (200).

Wyniki badań

W celu weryfikacji hipotezy I dotyczącej różnic między beneficjentami projektu a osobami pochodzącymi z grupy porównawczej dokonano porównań między nimi wybranych cech. Do porównań średnich między grupami wykorzystano test Anova (przyjęto poziom istotności na poziomie $\alpha = 0,05$).

Oczekiwanie zmian

Respondenci z grupy kontrolnej spodziewali się pozytywnych zmian w perspektywie 1, 2 lub 5 lat oraz ogółem. Najczęściej spodziewali się zmian w sferze rodzinnej i sytuacji finansowej w perspektywie 2 i 5 lat. Na pytania dotyczące stanu zdrowia i życia

²⁸ Badacz zdaje sobie sprawę z trudności doboru grupy porównawczej do beneficjentów PCPR opisywanego w literaturze (por. J. Brzeziński, *Metodologia badań psychologicznych*, Warszawa, 2002; S. Bedyńska, M. Cypryańska, *Statystyczny drogowskaz*, Warszawa 2013, s. 39). Dlatego zrezygnowano z doboru ochotniczego do grupy kontrolnej i starano się wybrać do niej osoby najbardziej zbliżone do osób z grupy badanej i spełniające kryterium doboru. Badanie przeprowadzono według planu badawczego z grupą kontrolną z pomiarem początkowym zmiennej zależnej w różnych grupach. Aby nie mylić tej procedury z pełnym planem eksperymentalnym, w opisie wyników wskazuje się, że grupa kontrolna służyła tylko do porównań poziomu analizowanych cech wśród osób uczestniczących i nieuczestniczących w projekcie przed jego realizacją.

zawodowego wśród członków grupy kontrolnej najczęstszymi (70%) odpowiedziami były – „nie będzie lepiej” lub „będzie nieco lepiej”.

Natomiast osoby z grupy badanej właściwiej we wszystkich sferach skazywały odpowiedź: „Nie będzie lepiej” zarówno w perspektywie roku, 2 czy 5 lat. Wyjątkiem była tylko sfera życia towarzyskiego. W tym zakresie badani oczekiwali podobnych zmian jak osoby z grupy porównawczej.

Statystyczna różnica pomiędzy oczekiwaniami przyszłościowymi pomiędzy grupami była istotna statycznie w zakresie oczekiwanych zmian w ogóle oraz zmian w życiu rodzinnym i zmian w zakresie zdrowia w perspektywie 5 lat (tab. 1).

Tabela 1. Oczekiwanie zmian w perspektywie 5 lat – różnice między grupami

Zmiany	Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	p
Zmiany ogółem	18,724	15	1,248	2,276	0,004
Życie towarzyskie	50,144	15	3,343	1,514	0,096
Zdrowie	44,714	14	3,194	3,125	0,0001
Życie zawodowe	2,638	11	,240	,952	0,494
Życie rodzinne	52,085	15	3,472	1,835	0,028

Źródło: opracowanie własne.

Samoocena

Wyniki przeprowadzonych analiz statystycznych wskazują, że samoocena inteligencji osób z grupy badanej była istotnie niższa niż w przypadku osób z grupy kontrolnej (por. tab. 2), natomiast poziom cech takich jak: opiekuńczość, odpowiedzialność, samodzielność i pewność siebie był wyższy niż u osób z grupy kontrolnej.

Tabela 2. Samoocena nasilenia stopnia posiadanej cechy lub umiejętności – różnice między grupami

Cecha	Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	p
Inteligencja	1,690	1	1,690	4,190	0,041
Opiekuńczość	2,916	1	2,916	7,525	0,006
Odpowiedzialność	7,249	1	7,249	18,416	0,0001
Samodzielność	7,376	1	7,376	14,620	0,001
Pewność siebie	6,690	1	1,690	4,190	0,041

Źródło: opracowanie własne.

Poczucie wpływu na swoje życie

Jeśli chodzi o poczucie wpływu na własne życie, osoby z grupy kontrolnej miały znacznie większe poczucie kontroli nad swoim życiem w sferze finansowej, zawodowej, relacjach z partnerem, relacjach z innymi ludźmi oraz w zakresie własnego zdrowia niż osoby z grupy badanej (por. tab. 3). Należy podkreślić, że młodzi ludzie z obu grup

mieli podobny poziom oceny swojego wyglądu, sposobów spędzania wolnego czasu i relacji w rodzinach.

Tabela 3. Poczucie wpływu na własne życie – różnice między grupami

Obszar	Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	p
Czas wolny	1,140	1	1,140	0,410	0,522
Relacje w rodzinie	0,641	1	0,641	0,219	0,640
Wygląd	1,963	1	1,963	0,677	0,411
Zdrowie	7,376	1	7,376	14,620	0,01
Finanse	2,916	1	2,916	7,525	0,006
Relacje z innymi	7,376	1	7,376	14,620	0,001
Relacje z partnerem	7,249	1	7,249	18,416	0,001
Życie zawodowe	1,690	1	1,690	4,190	0,041

Źródło: opracowanie własne.

Ocena wpływu wydarzeń na własne życie

Osoby z grupy badanej właściwej wydarzenia uznawane za normatywne w okresie wczesnej dorosłości, takie jak: wybór partnera życiowego, ukończenie szkoły, podjęcie pierwszej pracy, oceniały jako bardziej pozytywne niż osoby z grupy kontrolnej²⁹.

Porównanie grupy badanej przed i po udziale w programie

W celu weryfikacji hipotezy 2, zakładającej istnienie zmian wśród osób objętych projektem w postaci wzrostu samooceny, wzrostu poczucia wpływu na własne życie, wzrostu pozytywnej ewaluacji wydarzeń oraz bardziej pozytywnych oczekiwań wobec przyszłości przeprowadzono analizę wyników badań wykonanych dwukrotnie: przed rozpoczęciem realizacji projektu, a drugi raz 3 miesiące po jego zakończeniu. Najwięcej różnic stwierdzono w zakresie: oczekiwanych zmian, oceny wpływu wydarzeń życiowych na własne życie, poczuciu wpływu na różne obszary życia. Do badania różnic wykorzystano statystykę t, dla grup zależnych³⁰.

Samoocena

Zarówno przed, jak i po programie badani wskazywali przeciętny poziom nasilenia cech takich jak: pewność siebie, pracowitość czy umiejętności takich jak: porozumiewanie się czy pisanie pism urzędowych i CV (uzyskane średnie 3,5 na skali od 0 do 5). Należy

²⁹ M. Farnicka, *Future perspectives as a condition of positive adaptation of young adults after traumatic experience*, „Current Issues in Personality Psychology” 2014, 2(3), s. 164-170.

³⁰ Różnica średniej przed i po projekcie liczona jest w następujący sposób: od pierwszej oceny (przed projektem) odejmowana jest ocena druga (wynik po projekcie). Zatem ujemne wyniki średnich różnic wskazują na wzrost danej cechy, a dodatnie na spadek jej oceny).

jednak zwrócić uwagę na zmiany w ocenie między pierwszym a drugim pomiarem. Umiejętności pisania pism oraz ocena własnej inteligencji wzrosła i zmieniła się istotnie (zob. tab. 4). Natomiast w ocenie uczestników poziom posiadanych cech i umiejętności, takich jak: pewność siebie, wyrozumiałość, samodzielność, pracowitość, uległ obniżeniu między pierwszym a drugim pomiarem. Oznacza to, że badani ocenili, że posiadają te cechy w mniejszym stopniu niż na początku. Uzyskane rezultaty wskazują, że w wyniku uczestniczenia w projekcie badani zaczęli wyżej oceniać swoją inteligencję i umiejętność pisanie CV, niżej natomiast pracowitość, opiekuńczość, samodzielność, wyrozumiałość oraz pewność siebie.

Tabela 4. Zmiany w wybranych wskaźnikach samooceny nasilenia cechy lub umiejętności przed i po udziale w projekcie

Samoocena nasilenia cechy lub umiejętności	Różnice w próbach zależnych					t	df	p
	średnia	odchylenie standardowe	błąd standardowy średniej	95% przedział ufności dla różnicy średnich				
				dolna granica	górną granicą			
inteligencja 1 inteligencja 2	-0,092	0,75	0,046	-0,183	-0,001	-1,98	261	0,05
pracowitość 1 pracowitość 2	0,112	0,84	0,051	0,011	0,21	2,19	266	0,03
opiekuńczość 1 opiekuńczość 2	0,114	0,78	0,048	0,0019	0,21	2,36	263	0,02
samodzielność 1 samodzielność 2	0,087	0,81	0,049	-0,0112	0,19	1,75	263	0,08
wyrozumiałość 1 wyrozumiałość 2	0,12	0,84	0,052	0,004	0,21	2,06	262	0,04
pewność siebie 1 pewność siebie 2	0,13	0,79	0,049	0,031	0,22	2,59	259	0,01
pisanie cv i pism 1 pisanie cv i pism 2	-0,41	1,14	0,102	-0,61	-0,21	-4,04	126	0,0001

Źródło: opracowanie własne. Numer 1 oznacza „przed uczestnictwem w projekcie”, numer 2 – „po zakończonym projekcie”.

Uzyskane rezultaty wskazują na zmiany, które można tłumaczyć z jednej strony urealnieniem obrazu siebie (szczególnie w zakresie cech takich jak: pracowitość, opiekuńczość, samodzielność). Z drugiej strony wzrost umiejętności pisanie pism wskazuje na efekty treningu i warsztatów proponowanych w programie.

Ocena wydarzeń życiowych

W zakresie oceny wydarzeń życiowych ważna zmiana dotyczyła obszaru życia zawodowego. Ocena wydarzenia „zmiana pracy” przed udziałem w projekcie była oceniana

bardziej negatywnie niż po projekcie (t studenta = -2,155, $df = 248$, $p < 0,05$). Może to wskazywać, że osoby po uczestniczeniu w projekcie stały się bardziej otwarte na zmiany i będą w stanie w przyszłości częściej podejmować próby zmiany swojej sytuacji zawodowej.

Poczucie wpływu na własne życie

Na podstawie przeprowadzonych badań można zauważyć wzrost poczucia wpływu w obszarach: wpływu na status materialny (t studenta, różnica średnich = -0,59, $t = -2,211$, $df = 246$, $p < 0,05$) oraz kontakty z partnerem (różnica średnich = -0,09, $t = -1,11$, $df = 262$, $p < 0,05$). Obraz ten może wskazywać na wzbudzenie motywacji do działania oraz zmiany własnej zawodowej i osobistej sytuacji wśród uczestników projektu.

Oczekiwanie zmian

Badani w każdym przypadku oczekiwali zmian swojej sytuacji życiowej. Ponad 70% uważało, że w przyszłości (w ciągu 5 lat) ich życie się trochę lub znacznie zmieni. Badani po zakończeniu udziału w projekcie oczekiwali zmian w większym stopniu niż przed uczestnictwem w projekcie (por. tab. 5).

Tabela 5. Oczekiwane zmiany w perspektywie 5 lat w grupie eksperymentalnej przed i po projekcie

Obszar zmian	Różnice w próbach zależnych					t	df	Istotność dwustronna
	średnia	odchylenie standardowe	błąd standardowy średniej	95% przedział ufności dla różnicy średnich				
				dolna granica	górną granica			
życie zawodowe 1 życie zawodowe 2	-1,22	1,68	0,102	-1,426	-1,024	-11,90	270	0,0001
warunki ekonomiczne 1 warunki ekonomiczne 2	-1,49	1,556	0,094	-1,673	-1,302	-15,79	272	0,0001
życie rodzinne 1 życie rodzinne 2	-1,402	1,66	0,1014	-1,60	-1,202	-13,83	268	0,0001
życie towarzyskie 1 życie towarzyskie 2	-1,524	1,685	0,103	-1,727	-1,322	-14,83	268	0,0001
zdrowie 1 zdrowie 2	-1,43	1,592	0,097	-1,619	-1,238	-14,77	270	0,0001

Źródło: opracowanie własne. Numer 1 oznacza „przed uczestnictwem w projekcie”, numer 2 – „po zakończonym projekcie”.

Dyskusja

Na podstawie uzyskanych wyników badań można stwierdzić, że udział w projekcie nie tylko podniósł poziom kompetencji życiowych czy zawodowych uczestników, ale, co zauważono, motywował ich do zmiany dotychczasowego funkcjonowania, zarówno w zakresie gospodarowania czasem, jak i w wymiarze społecznym związanym z nawiązywaniem nowych relacji i wzrostem odpowiedzialności. Zaobserwowano także wzrost poczucia wpływu na własne życie w różnych aspektach oraz poprawę umiejętności komunikacyjnych, urealnienie własnej samooceny i rozpoznanie kompetencji oraz podniesienie kwalifikacji zawodowych. Zatem hipotezy badawcze zostały potwierdzone częściowo.

Uzyskane różnice w analizowanych obszarach między osobami–beneficjentami projektu a osobami z tak zwanej większości społecznej, stanowiącymi grupę kontrolną, potwierdziły założenia o ich istnieniu. Osoby z grupy badanej, istotnie różniły się od pozostałych: nieoczekiwaniem zmian, zawyżoną samooceną w wybranych wymiarach, bardziej pozytywną ewaluacją wpływu wydarzeń normatywnych na własne życie oraz niższym poczuciem wpływu na własne życie. Rezultat ten upoważnia do stwierdzenia, że dobór grupy porównawczej był właściwy, uzyskane rezultaty różnią się bowiem od klasycznych wyników uzyskiwanych w badaniach różnic między ochotnikami a nieochotnikami rekrutowanymi do badań³¹. Ponadto, zgodnie z przyjętymi założeniami, uzyskano obraz różnic dotyczących specyficznych cech. Niżej została oceniona inteligencja, natomiast inne cechy ocenianie były wyżej niż u osób z grupy porównawczej. Zjawisko to – zawyżona samoocena cech osobistych, pozytywniejsza ewaluacja wydarzeń związanych z przeszłym własnym życiem może wskazywać na mechanizm ochronny, który ma służyć pomijaniu różnic między „nami” a „innymi”. Mechanizm ten pozwala doceniać własny świat oraz nie generować oczekiwań wobec przyszłości. Osoby uczestniczące w badaniu z całej grupy beneficjentów projektu charakteryzowały się także niskimi oczekiwaniami wobec przyszłości oraz niskim poczuciem wpływu na swoje życie. Ten specyficzny układ cech (wysoka samoocena cech osobistych, pozytywna ewaluacja wydarzeń z własnego życia, brak oczekiwań zmian wobec przyszłości oraz niskie poczucie wpływu na własne życie w sferze zawodowej i ekonomicznej) można uznać za charakterystyczne różnice między osobami uznanymi za marginalizowane od osób z tak zwanej grupy dobrze zaadoptowanej społecznie”.

Należy również podkreślić podobieństwa zauważone między grupami, które dotyczyły życia towarzyskiego oraz własnego wyglądu i zdrowia. Te sfery, ważne w tym okresie z rozwojowego punktu widzenia, w obu podgrupach były oceniane podobnie. Świadczyć to może o tym, że różnice między grupami wynikają ze specyficznych

³¹ J. Brzeziński, *op. cit.*; S. Bedyńska, M. Cypryańska, *op. cit.*, s. 38.

warunków środowiska socjalizacyjnego. Natomiast bieżące problemy związane z aktualnymi zadaniami rozwojowymi są oceniane w podobny sposób (np. wpływ na swój wygląd).

W zakresie zmian związanych z uczestnictwem w projekcie na wymiarach wiedzy społecznej i samowiedzy odnotowano różnice, które upoważniają do wyciągnięcia wniosku, że osoby badane w wyniku aktywnego uczestniczenia w projekcie uzyskały wzrost realnej oceny siebie, a przez to bliższy kontakt z otoczeniem i rzeczywistością. Zmiany na poziomie poznawczym i emocjonalnym dotyczące własnej osoby umożliwiły im realne rozpoznanie swoich kompetencji. Dopiero po tym etapie mogli oni skupić się, zamiast na obronie własnego wizerunku, na poszukiwaniu alternatyw dla dotychczasowej drogi życia. W wyniku projektu w znacznym stopniu zmienili oni postrzeganie w zakresie ocen wybranych wydarzeń oraz samooceny i poczucia wpływu. Może to wskazywać, że stali się bardziej otwarci i w przyszłości będą w stanie częściej podejmować próby zmiany swojej sytuacji zawodowej. Taka analiza jest upoważniona na gruncie podejść kontekstualnych i paradygmatu społecznego uczenia się. O wadze i znaczeniu kontekstu rozwojowego oraz zmianach w nim zachodzących dla rozwoju i zachowania dzieci oraz dorosłych w literaturze wspominają między innymi: Michael Berzonsky³², Anna Brzezińska³³ i Erik Erikson³⁴. W ramach podejścia systemowego można podsumować, że doświadczenie związane z uczestnictwem w projekcie pomogło osłabić postawy bierności i wycofania. Dzięki wprowadzonym przez projekt zmianom w organizacji czasu, przestrzeni oraz konieczności wymiany informacji zmodyfikowano także poziom motywacji uczestników³⁵, zmiany bowiem w środowisku i zaangażowaniu podmiotu mogą wywołać zmiany w skomplikowanych fenomenach psychicznych i funkcjonowaniu jednostki.

Rozumienie różnicy między asymilacją, adaptacją a integracją ma kluczowe znaczenie dla organizacji polityki społecznej ukierunkowanej na pozytywne rozwiązanie „problemu mniejszości”. Zdaniem M. Benetta³⁶ proces integracji ma szerszy zasięg i dociera głębiej w struktury umysłu niż proces adaptacji. Obejmuje on identyfikację, w którą zaangażowane są procesy tożsamościowe dotyczące struktur poznawczych i ewaluatywnych – angażujące procesy asymilacji i potencjalnie akomodacji³⁷. Efektem tych procesów mogą być zmiany w: sposobie samookreślenia (definiowania) własnej osoby, samoocenie, ewaluacji wpływu dotychczasowych wydarzeń na własne życie,

³² M. Berzonsky, *A constructivist view of identity development: People as post-positivist self-theorists*, [w:] *Discussions on Ego Identity*, red. J. Kroger, New York 1993, s. 225.

³³ A. Brzezińska, *Spoleczna psychologia rozwoju*, Warszawa 2000, s. 134.

³⁴ E. Erikson, *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004, s. 121.

³⁵ W.A. Ganzen, *Sistemnye opisania w psychologii*, Leningrad 1984.

³⁶ M. Benett, *op. cit.*

³⁷ J. Piaget, *Psychologia i epistemologia*, Warszawa 1997, s. 25-77.

ocenie własnej nacji (także w relacji z innymi) oraz zmiany w poziomie otwartości na nowe doświadczenia w perspektywie przyszłości³⁸. Problematyka różnic między procesem akomodacji a asymilacji była dogłębnie analizowana w pracach francuskiego uczonego Jeana Piageta, który za pomocą tych pojęć (oraz pojęcia równoważenia) opisał dynamikę zmian w funkcjonowaniu poznawczym rozwijającej się jednostki w ciągu życia³⁹. Opisane procesy asymilacji związane byłyby z procesem włączania nowych faktów pochodzących ze świata zewnętrznego do już ukształtowanych struktur poznawczych (asymilacja). Natomiast integracja polega nie tylko na dopasowaniu, ale potencjalnie na zmianie dotychczasowych struktur.

W tym momencie należy zwrócić uwagę jeszcze na procesy takie jak: motywacja do integracji oraz postrzegany dystans, które warunkują poziom adaptacji i integracji. Te dwa czynniki często podawane są jako kluczowe w prognozowaniu sukcesu akulturacji, ponieważ im większy postrzegany dystans między moją grupą a grupą innych, tym słabsza motywacja do udziału w niej oraz niższy poziom zaufania jej przypisywany⁴⁰. Postrzeganie zbyt dużego dystansu ocenionego jako niemożliwy do skrócenia może skutkować koncentracją na obronie grupy rodzinnej (etnicznej) przed innymi grupami, rywalizacją z nimi, a nie na poznawaniu i wymianie „dóbr” materialnych oraz pozamaterialnych. Badania Jolanty Jonak⁴¹ wskazują, że efekt złej adaptacji widoczny jest w poziomie osiąganego sukcesu edukacyjnego. Osoby słabo zmotywowane do uczestnictwa w kulturze „większości” nie nabywają jej języka na odpowiednim poziomie i jeśli nie mają wsparcia w innym środowisku, na przykład w domu, to następuje proces wtórnej separacji od grupy większości i „wypadania” z systemu edukacji⁴². Proces ten doraźnie może skutkować unikaniem sytuacji komunikacyjnych i edukacyjnych, co w konsekwencji prowadzi do niskich kompetencji zawodowych i komunikacyjnych, a w dalszej perspektywie do niższego statusu społecznego oraz trwałej separacji od większości społecznej i marginalizacji⁴³.

³⁸ A. Bańka, *Otwartość na nowe doświadczenia życiowe: podstawy teoretyczne oraz struktura czynnikowa Skali Otwartości na Karierę Międzynarodową*, Warszawa 2005, s. 7.

³⁹ J. Piaget, *op. cit.*

⁴⁰ Por. M. Fülöp, *The development of social, economical, political identity among adolescents in the post-socialist countries of Europe*, [w:] *Growing Up in Europe Today: Developing identities among adolescents*. Stoke-on-Trent, red. M. Fülöp, E. Ross, Trendham 2005, s. 11-39; J. Grzymała-Moszczyńska, *Dystans kulturowy a akulturacja kulturowa*, [w:] *Antropologiczne inspiracje*, red. B. Bosak-Herbst, M. Głogowska-Grajer, M. Kowalski, Warszawa 2013, s. 228-251.

⁴¹ J. Jonak, *Perspectives regarding disproportionate representation of culturally and linguistically diverse students in high-incidence special education programs in the United State*, „Health Psychology Report” 2013, 1, 1, s. 42-51. DOI: 10.5114/hpr.2013.40468.

⁴² V. Kosikova, H. Liberska, *op. cit.*, s. 27-46.

⁴³ V. Holecek, M. Farnicka, *National Minorities with a focus on the Roma Problem and its historical and social-psychological aspects*, [w:] *Child of Many Worlds...*, s. 67-80.

Zakończenie

Przykład zmian wywołanych udziałem w opisanym projekcie można wskazać jako dobrą praktykę wspierania procesu integracji osób pochodzących z grup/enklaw uznanych za mniejszościowe (zmarginalizowane) z większością w danym środowisku lokalnym. Projekt ten sprzyjał procesom integracji osób uznanych za „marginalizowane”, „obce” w większościowym społeczeństwie. Najwięcej różnic między uczestnikami przed i po uczestniczeniu w projekcie odnaleziono w obszarach związanych z określaniem gotowości do zmian, oceny wpływu niektórych wydarzeń życiowych, jak i poczucia wpływu na nie. Beneficjenci wskazywali, że w obszarze zawodowym istotnie zmieniła się samoocena cech takich jak: inteligencja, pracowitość, pewność siebie, umiejętność pisania CV. Uczestnictwo w szkoleniach i warsztatach nie tylko podnosiło poziom kompetencji życiowych czy zawodowych, ale i motywowało uczestników do zmiany dotychczasowego sposobu funkcjonowania zarówno w gospodarowaniu czasem, jak i w wymiarze społecznym związanym z nawiązywaniem nowych relacji społecznych oraz wzrostem odpowiedzialności.

Sposób realizacji projektu wpisuje się w postulowanie zmiany w zakresie pracy socjalnej i urzędów pracy. Wskazuje na efektywność podejścia skoncentrowanego na aktualnych potrzebach klientów oraz zawieraniu krótko- i długoterminowych kontraktów, którymi były poszczególne formy projektu. Rezultaty projektu pokazują, że praca profilaktyczna powinna koncentrować się na kształtowaniu i wielowymiarowym wspieraniu jednostki, a działania – skierowane na zmniejszanie postrzeganego dystansu między grupami.

Tworzenie społecznego klimatu sprzyjającego odmienności i różnorodności zawiera w sobie przyzwolenie na demonstrację konfliktów, których ujawnienie pozwala wyjść poza dotychczasowe stereotypy oraz uruchomić sekwencję poznawania i realnych zmian postrzegania i funkcjonowania. Bez rozbudzenia realnej potrzeby integracji u przedstawicieli mniejszości i większości nawet najlepsze programy, jak i najlepsi specjaliści nie osiągną zamierzonych efektów. Otwartość, ciekawość oraz rozbudzenie takiej potrzeby poprzez zmniejszenie dystansu jest jednym z podstawowych warunków pokojowego istnienia wielu kultur w perspektywie przyszłości.

ZMIANY OCZEKIWAŃ PRZYSZŁOŚCIOWYCH JAKO PRZEJAW INTEGRACJI SPOŁECZNEJ BENEFICJENTÓW PLACÓWEK POMOCY SPOŁECZNEJ

STRESZCZENIE: W artykule poszukiwano uwarunkowań intra- i interpersonalnych związanych z pozostawianiem poza społeczeństwem. Do rozważań teoretycznych wykorzystano model analizy umiejętności społecznych zaproponowany przez M. Benetta oraz model badania oczekiwań temporalnych J. Trempały. Celami prezentowanych badań były: weryfikacja założeń dotyczących istnienia

różnic w kompetencjach oraz posiadanych umiejętnościach między grupą kontrolną (poddaną treningowi – osoby zmarginalizowane) a osobami z tzw. „większości społecznej” oraz ewaluacja skuteczności podjętych w projekcie działań aktywizujących integrację społeczną. Grupa badanych to 521 osób. Wykorzystano narzędzia: Kwestionariusz Doświadczeń Życiowych, Kwestionariusz Poczucia Wpływu na Wydarzenia, Narzędzie do badania oczekiwanych zmian oraz Skalę Samooceny. Rezultaty wskazały wzrost poczucia wpływu na własne życie w różnych aspektach, poprawę umiejętności komunikacyjnych, urealnienie własnej samooceny i rozpoznanie kompetencji oraz podniesienie kwalifikacji zawodowych.

SŁOWA KLUCZOWE: samoocena, akulturacja, integracja społeczna, trening, wsparcie.

CHANGES IN THE FUTURE EXPECTATIONS AS AN INDICATION OF SOCIAL INTEGRATION AMONG BENEFICIARIES OF SOCIAL SERVICES INSTITUTIONS

SUMMARY: The paper attempts to identify intra- and interpersonal determinants associated with being “left in” a group and “outside of” society. The model proposed by M. Benett as well as the model of temporal expectations based on J. Trempała are used for theoretical analyses. The objectives of this study are: verification of theoretical assumptions of differences in competences and skills held between study group (marginalized) and those of the so-called “most social” including evaluation of effectiveness of measures taken in the design of activation of social integration. Studied group consists of 521 participants. Tools used: Questionnaire life experiences, Questionnaire sense of influence on events, tool to study the expected changes and SES (Rosenberg). Based on the obtained results an increase in the sense of the impact on their lives in various aspects, improvement of communication skills, self-esteem realignment, recognition of competences and improvement of professional qualifications can be observed.

KEYWORDS: self-esteem, acculturation, social integration, training, support.